Torjussen, L. P. S. (2026). Niels Treschow og filosofi som visdomskjærlighet og pedagogisk system. I L. T. Hilt (Red.), *Nordisk danning: mellom tradisjon og fornying* (s. 221–241). Fagbokforlaget. https://doi.org/10.55669/oa870809

9

Niels Treschow og filosofi som visdomskjærlighet og pedagogisk system

Lars Petter Storm Torjussen

«ei Hjertet alene, ogsaa Forstanden og Fornuften kreve Beroligelse»[1]

1 Niels Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste: Et philosophisk Testament, tilligemed Forfatterens Levnet som Fortale*, Første Bog (Chr. Grøndahl, 1831), 96.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.
To view a copy of this license, visit https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Sammendrag: Niels Treschow (1751–1833) var både politiker, skolemann og filosof. Han fastholdt at det var en tett forbindelse mellom filosofi og vitenskap *generelt* og mellom filosofi og pedagogikk *spesielt*. For Treschow er forholdet mellom filosofi og vitenskap intimt, ved at filosofien gir vitenskapene form og angir retningen for de vitenskapelige spørsmålene. Dette gjør at Treschow utviklet en naturfilosofi i tett dialog med datidens naturvitenskap. Dette synet på forholdet mellom filosofi og vitenskap får også konsekvenser for synet på pedagogikk, for Treschow tenker ikke på pedagogikk bare som et eget, isolert og selvtilstrekkelig fag: Filosofien og vitenskapen er selv «pedagogiske» ved at de krever en dannelse eller transformasjon av subjektet. Denne dannelsen er naturfilosofisk begrunnet ved at dannelsen av mennesket ikke er vesensforskjellig fra dannelsesprosesser i naturen, ettersom alt i naturen streber etter å virkeliggjøre sin form eller sin idé.

Nøkkelord: Niels Treschow, pedagogisk filosofi, visdomskjærlighet, naturfilosofi, naturteologi

Abstract: Niels Treschow (1751–1833) was a politician, educational reformer, and philosopher. He maintained that there was a close relationship between philosophy and the sciences in general, and between philosophy and education in particular. For Treschow, philosophy and the sciences are intimately connected in that philosophy provides the sciences with their conceptual framework and determines the direction of scientific inquiry. Consequently, Treschow developed a philosophy of nature in close dialogue with the natural sciences of his time. This conception of the relationship between philosophy and the sciences also has important implications for education. Treschow did not regard education as an isolated or self-sufficient discipline. Rather, philosophy and science are themselves «pedagogical» insofar as they require the cultivation or transformation of the subject (Bildung). This conception of Bildung is grounded in his philosophy of nature as the formation of the human being is not essentially different from formative processes in nature, since everything in nature strives to actualize its own form or idea.

Keywords: Niels Treschow, philosophy of education, love of wisdom, natural philosophy, natural theology

Innledning

Filosofen og pedagogen Niels Treschows tenkning kan ifølge litteraturhistorikeren A.H. Winsnes (1889–1972) i sin helhet oppsummeres som «en Opdragelse til Menneskelighed i en høiere Bemærkelse».[2] Treschow anså ikke filosofi først og fremst som en virksomhet som skulle gi teoretiske «beskrivelser» av virkeligheten, men snarere som visdomskjærlighet eller en øvelse som kunne gi sinnsro. Idéhistorikeren Helge Dahl (1921–2004) er på linje med Winsnes i sin vurdering av Treschow ved å kalle sin bok om Treschow «En pedagogisk tenker».[3] Han skriver: «Oppdragelsen både av det enkelte menneske og av hele menneskeheten var kjernen i hans filosofiske system. Når alt kommer til alt, vil en undersøkelse legge for dagen at hele Treschows filosofi er et omfattende pedagogisk system.»[4] Dette kapitlet vil sammenholde og videreutvikle disse to tilnærmingene til Treschows tenkning. Vi skal se at det er nettopp *fordi* Treschow anser filosofi som visdomskjærlighet, at hele hans tenkning kan karakteriseres som et pedagogisk system.

Treschow har et interessant perspektiv på forholdet mellom filosofi og vitenskap *generelt* og mellom filosofi og pedagogikk *spesielt*. Ifølge Treschow er det et intimt forhold mellom filosofi og vitenskap ved at filosofien gir vitenskapene deres «form», som angir retningen for de vitenskapelige spørsmålene. Dette gjør at Treschow utviklet en naturfilosofi i tett dialog med datidens naturvitenskap. Dette synet på forholdet mellom filosofi og vitenskap får konsekvenser for synet på pedagogikk, for Treschow tenker ikke på pedagogikk bare som et eget, isolert og selvtilstrekkelig fag: Filosofien og vitenskapen er selv «pedagogiske» ved at de krever en dannelse eller transformasjon av subjektet. Denne dannelsen er naturfilosofisk begrunnet ved at dannelsen av mennesket ikke er vesensforskjellig fra dannelsesprosesser i naturen, ettersom alt i naturen streber etter å virkeliggjøre sin form eller sin idé.

Det er derfor en interessant sammenheng mellom forholdet mellom pedagogikk og filosofi og forholdet mellom menneske og natur hos Treschow. Dette

2 Andreas Hofgaard Winsnes, *Niels Treschow: En opdrager til menneskelighet* (Aschehoug, 1927), 19.

3 Helge Dahl, *Niels Treschow: En pedagogisk tenker* (Universitetsforlaget, 1965).

4 Dahl, *Niels Treschow*, 11.

naturalistiske menneskebildet utfordrer det skarpe skillet mellom natur og kultur som ofte ligger til grunn for dannelsesbegrepet i dagens pedagogiske tenkning. Vi skal derfor først ta for oss forholdet mellom pedagogikk og filosofi, før vi ser nærmere på forholdet mellom menneske og natur.

Filosofi som «et omfattende pedagogisk system»

Niels Treschow (1751–1833) var en produktiv forfatter som skrev blant annet om filosofiske, pedagogiske, politiske, økonomiske, juridiske og religiøse emner. Han var både skolemann, filosof og politiker. Etter å ha vært rektor for latinskolen i Helsingør i perioden 1780–1790 og rektor for Kristiania katedralskole i 1789–1803 ble han filosofiprofessor ved universitetet i København i 1803–1813. Da *Det Kongelige Frederiks Universitet* ble grunnlagt og åpnet i Christiania i 1813, ble han den første filosofiprofessoren i vår unge nasjon. Han ble imidlertid kalt til politikken som statsråd og sjef for Kirke- og undervisningsdepartementet i perioden 1814– 1825, før han i sin alderdom vendte tilbake til å skrive filosofiske skrifter fram til sin død.[5]

Treschows livslange interesse for oppdragelsesspørsmål og skole var noe han tok med seg fra sin oppvekst i et pietistisk herrnhutisk[6] hjem.[7] Fra periodene som rektor og lærer både ved Trondheim katedralskole, Helsingør latinskole og Christiania katedralskole hadde han fått rykte på seg for å være en fremragende lærer, med forakt for «Puge-skolen».[8] Som rektor i Christiania fikk han slutt på «det gamle Hører-system»,[9] ettersom han anså skolens mål å være oppdragelse til åndelig selvvirksomhet og ikke simpelthen

5 For en biografi om Treschow, se Halfdan Olaus Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833: En tenker mellom to tidsaldre* (Grøndahl, 1977).

6 Herrnhuterne – også kjent som brødremenigheten – var en pietistisk bevegelse som ble grunnlagt av greven og presten Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) i Sachsen i Tyskland i 1727 («Brødremenigheten», i *SNL*, 2024, https://snl.no/Br%C3%B8dremenigheten).

7 Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 58.

8 Winsnes, *Niels Treschow*, 46.

9 Winsnes, *Niels Treschow*, 47.

en opphopning av kunnskap.[10] Da hertugen av Augustenborg i 1795 la fram en omfattende reform av det dansk-norske skolesystem i sitt verk «Ideer vort lærde Skolevæsen vedkommende» – en skolereform som inneholdt elementer fra både nyhumanisme og filantropinisme – stilte Treschow seg entydig bak denne.[11]

Motsetningen mellom filantropinismen og nyhumanismen kan sies å være den store åndsdebatten i Tyskland ved inngangen til 1800-tallet. Filantropinismen – etter Johann Bernard Basedows (1724–1790) oppdragelsesanstalt i Dessau (kalt Filantropinet), opprettet i 1774 – vektla aktivitet, lek og den såkalte anskuelsesmetoden i pedagogikken. Nyhumanismen på sin side var opptatt av den klassiske arv fra antikken og betonte skjønnheten og de eviggyldige idealer denne representerte.[12] Treschow formulerte en pedagogisk posisjon som kan sies å være en syntese mellom disse to.[13]

Dette skilte ham fra hovedlinjene i hvordan skolereformen ble mottatt ved de ulike latinskolene rett før århundreskiftet til 1800-tallet, fra den progressive rektor Salomon Giørs entusiasme ved katedralskolen i Kristiansand til den konservative Søren Monrads (må ikke forveksles med Marcus Monrad) skepsis ved katedralskolen i Trondheim.[14] Treschows filosofi blir ofte kalt eklektisk og består av en besynderlig blanding av realisme, klassisme, filantropinisme, nyhumanisme og pietisme.[15] Av denne grunn hadde Treschow en selvstendig omgang med, og var dypt forankret i, den tyske dannelsestradisjonen, men var også vel bevandret i og lot seg påvirke av britisk empirisme, utilitarisme og *common sense*-filosofi.

Er det noe særegent norsk over Treschows dannelsestenkning? På den ene siden kan man kanskje si nei, ettersom han er en embetsmann som lever under det dansk-norske eneveldet og veksler fritt mellom bosted i Norge og

10 Winsnes, *Niels Treschow*, 46.

11 Dahl, *Niels Treschow*, 27.

12 For et standardverk om denne åndsdebatten i Tyskland, se Friedrich Immanuel Niethammer, *Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unsrer Zeit* (Frommann, 1808).

13 For en oversikt over denne åndsdebatten, og særlig filantropinismens påvirkning på den høyere skole i Norge, se Einar Sigmund, *Filantropinismens indflydelse paa den lærde skole i Norge* (Cammermeyers Boghandel, 1916).

14 Sigmund, *Filantropinismens indflydelse*, 113–115.

15 Dahl, *Niels Treschow*.

Danmark. Anathon Aall hevder i sin filosofihistorie at det er noe særegent *nordisk* over Treschows tenkning, nemlig at det er uttrykk for «den dansk-norske individualisme, repræsentert ved Holberg, Treschow, Søren Kierkegaard [og] Henrik Ibsen […].[16] Til tross for denne særegne nordiske tenkningen har Treschows virknings- og resepsjonshistorie vært skuffende i Norge, med tanke på denne tenkerens format. Treschow har ikke blitt skrevet noe særlig inn i en norsk pedagogisk eller filosofisk faghistorie, og leses følgelig heller ikke av pedagoger eller filosofer i dag. Det er snarere kun idéhistorikere og utdannings-/skolehistorikere – hovedsakelig Helge Dahl og H.O. Christophersen, samt litteraturhistorikeren A.H. Winsnes (1889–1972) – som har forhindret Treschow fra å bli fullstendig glemt.

Det som imidlertid er interessant for oss, er ikke bare hva Treschow tenker om pedagogiske spørsmål isolert sett, men hvilken rolle pedagogikk spiller i hans øvrige tenkning, og den nære forbindelsen det er mellom pedagogikk og både hans generelle samfunnsforståelse og hans metafysikk og naturfilosofi. Ifølge Dahl er det i Treschows omfattende produksjon «ikke mulig å skjelne mellom filosofen og pedagogen».[17] Derfor er også oppdragelse og høyere utdanning helt sentralt i Treschows politiske tenkning. I en tone som minner om Platons filosof-konger hevder Treschow at filosofiens visdomskjærlighet utgjør sentrum av politikkens virksomhet: Det er derfor den sanne filosofiske ånd, en ånd «der over det Besynderlige og Stykkevise aldrig glemmer det Almindelige og det Hele, som bør styre staten».[18] Treschow hevder at staten er et viktig instrument i både enkeltindividets og folkets oppdragelse, noe som minner om Humboldts *Kulturstaat*[1920]. Videre har også universitetet en sentral stilling i Treschows politiske tenkning. På bakgrunn av dette mener Treschow at universitetets hovedoppgave er å fremstille vitenskapenes enhet, deres «naturlige Sammenhæng og fælles Stræben til det samme, som tillige

16 Anathon Aall, *Filosofien i Norden: Til oplysning om den nyere tænknings og videnskaps historie i Sverige og Finland, Danmark og Norge* (Dybwad, 1919), 5.

17 Dahl, *Niels Treschow*, 9.

18 Niels Treschow, *Lovgivnings-Principier, eller Om Staten i Forhold til Religion, Sæder og Cultur* (Chr. Grøndahl, 1820), 43.

19 Niels Treschow, *Moral for Folk og Stat* (Fr. Brummers Forlag, 1811).

20 Treschow, *Lovgivnings-Principier*.

er Borgersamfundets Endemaal».[21] For Treschow er det dermed ikke slik at universitetet skal rette seg etter kulturen eller samfunnet; det er snarere kulturen eller samfunnet som skal rette seg etter universitetet.

Men Treschows pedagogiske tenkning er ikke bare uløselig forbundet med hans politiske tenkning, men også med hans metafysikk og naturfilosofi. Ifølge Treschow er naturen som helhet gjennomsyret av en dannelsesdrift eller «Fuldkommenheds Drivt». Treschow forstår «Kraft […] som «en uophørlig Stræben til at virke paa enhver muelig Maade»[22]. Denne dannelsesdriften er den samme både i menneskets kultur og i for eksempel krystallisasjonen i naturen, ved å være en trang til å gi *form* til det formløse. Denne form-trangen «røber en mærkverdig Lighed mellem levende og formentlig døde Væsener, en overgang fra Død til Liv, hvori den forudsatte væsentlige Forskjel mellom begge ganske taber sig»[23]. Gjennom hele naturen løper det derfor en streben etter å gi seg selv form etter sin idé og å bli sin egen idé bevisst gjennom stadig klarere forestillinger.[24] Denne dannelsesdriften har funnet sitt høyeste uttrykk hos mennesket, men det avgjørende er at det ikke er noen *vesensmessig* forskjell mellom den pedagogiske dannelsen av mennesket og dannelsesprosesser i naturen for øvrig.

Dermed representerer hans tenkning en særlig naturvitenskapelig dannelse ved at den beskriver hvordan det menneskelige liv henger sammen med alt som eksisterer. Naturvitenskapelige studier vil derfor kunne gi en annen oppfatning av for eksempel forskjellen mellom liv og død enn den vi har i dagliglivet, der liv og død er diametralt forskjellige, og døden er noe forferdelig man må kjempe imot eller prøve å unngå. Med dette felles dannelsesbegrepet for menneske og natur blir naturen for Treschow en kilde til menneskelig normativitet. Til tross for at vitenskapen er rent deskriptiv, beskriver den nemlig en virkelighet eller en natur som består av en type dannelsesdrift som avslører at det er vår *bestemmelse* å søke oppover til det høyere, mot en enhet. Treschows dannelsesteori hviler derfor på en særegen *kosmologi* der kosmos består av en trinnvis hierarkisk struktur av fornuft og bevissthet fra den lavere materie til de høyere vesener og kulminerer i Gud. Treschow skriver seg dermed inn i hva Habermas kaller «den store tradisjonens» oppfatning av teori. Det vesentlige i denne

21 Treschow, *Lovgivnings-Principier*, 411.

22 Treschow sitert hos Dahl, *Niels Treschow*, 35.

23 Treschow sitert hos Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 470.

24 Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 495.

tradisjonen er ifølge Habermas: «Teori i den store tradisjons betydning gikk over i livet fordi den trodde den kunne avdekke en ideell verdenssammenheng, og det betydde i sin tur prototypen for en ordning av menneskenes verden.»[25] Det er imidlertid viktig å notere seg at dette ikke er en forhåndsprogrammert determinert prosess i naturen hos Treschow, men at både mennesket og naturen kan forfalle og degenerere til lavere stadier. I *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste* (bind III) er naturen som sådan forstått som et åpent spill av krefter der alt søker

> en fuldstændigere Udvikling af den enhver Ting væsentlige Grundform. Men dette Gode er ogsaa underkastet Forværrelse; det kan formedelst sine Omgivelser undertrykkes, den nysomtalte Stræben qvæles af Uvidenhed og Vildfarelse, som ere de indvortes Grunde til en større Indskrænkning end den oprindelige eller foregaaende; den kan faae en Retning stridig mod ens Endemaal.[26]

Den lavere natur kan enten nærme seg eller fjerne seg fra sin grunnform på en mer eller mindre blind måte, men vi som mennesker – som et høyere og mer bevisst nivå – må strekke oss mot vår grunnform gjennom kultur, vitenskap og studier. Dette er et tema Treschow allerede har trukket opp i *Philosophiske forsøg*:

> Men Villien og Tilbøieligheden kan ei saaledes forlade Sandseverdenen, med mindre den følger Forstanden i sin høiere Flugt. Denne behøver Forberedelser, og dertil ere saadane Videnskaber fornemmelig skikkede, der ligesom holde Middelveien mellem det sandselige og oversandselige, eller hvis Gienstande have noget i sig af begge, saasom Arithmetik, Geometrie og Dialectik. Ja, alle andre, endog Historien og Sproglæren, blive til dette Øiemed skikkede, naar de kun baade dyrkes og foredrages som deres høiere Maal udkræver.[27]

---

25 Jürgen Habermas, *Vitenskap som ideologi* (Gyldendal, 1974), 17.

26 Niels Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste: Et philosophisk Testament, tilligemed Forfatterens Levnet som Fortale*, Tredie Bog (Chr. Grøndahl, 1832), 4.

27 Niels Treschow, *Philosophiske Forsøg* (Fr. Brummers Forlag, 1805), 347–348.

Treschow forstår her vitenskapene som «forberedelser» nettopp til visdom, forstått som dette opphøyde helhetsperspektivet på tilværelsen. Men når vitenskapene ikke lenger sikter mot dette helhetsperspektivet, degenererer de til å forfølge sine egne faginterne spørsmål og til å være opptatt av *nytte*. Filosofien og vitenskapen retter seg da ikke lenger mot sinnets beroligelse, men mot vitebegjæret. Ifølge Treschow var det dette som nettopp var i ferd med å skje i hans samtid, der han kaller den moderne naturlære for «lite mer enn en materialsamling» som bidro til «apparatkulturen» og «handelsånden».[28] Treschow lot seg ikke imponere over de tekniske anretninger vitenskapen var i stand til å frembringe. Selv om vår tekniske beherskelse over naturen øker, betyr ikke dette at vi *forstår* naturen bedre. Faktisk hevder Treschow at vår kunnskap «om tingenes innvortes og virkelige grunner er stort sett like liten som i klassisk tid».[29] Grunnen til dette er at filosofi ikke først og fremst handler om å gi korrekte beskrivelser av verden, men er rettet mot *visdom*.

Filosofi som visdomskjærlighet

Vi har sett at Treschow har en eklektisk tenkning. Til tross for dette – eller kanskje på grunn av dette – var hans tenkning likevel drevet frem av en særegen enhetsbestrebelse. Treschow kalte selv sin filosofi for «dette Identitets System» der formålet er å «ville vise, hvorledes det er mulig av et eneste unektelig prinsipp å utlede alt hva man av filosofiske grunner kan vite».[30] Treschows kongstanke er at under alt tilsynelatende mangfold ligger det en mer grunnleggende enhet, og at alt egentlig er ett. Dette identitetssystemet er under stadig utvikling i Treschows forfatterskap, fra de helt tidlige skrifter, særlig *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde: i Anledning af den Kantiske Philosophie* fra 1794 og *Philosophiske Forsøg* fra 1805, til hans avsluttende storverk *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse*

28 Winsnes, *Niels Treschow*.

29 Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 234.

30 Treschow, *Philosophiske Forsøg*, 10–11.

i den sidste, utgitt i tre bind i perioden 1831–32. Ifølge Treschow har vi som mennesker idéen om en høyeste enhet allerede i oss, ved at selvbevisstheten allerede inneholder en enhet som samtidig også er en mangfoldighet. At alt er ett, er derfor ikke noe vi forsøker å komme frem til via erkjennelsen, men noe vi allerede forutsetter.[31] Med dette blir den menneskelige selvbevisstheten en inngang til en mer allmenn naturfilosofi, siden det ikke er en vesensmessig forskjell mellom menneskelig subjektivitet og den ytre natur. Det som ligger til grunn for mangfoldet både i den menneskelige subjektivitet og i den ytre natur, er imidlertid Gud. Treschows tenkning er derfor en type *idealisme* og en *naturteologi* der Gud – som værens grunn – gir opphav til den reelle sanseverden og den ideale verden som ligger til grunn for denne. For Treschow er naturen gjennomsyret av en dannelsesdrift der kraften i all substans, både materie og liv, er en streben etter stadig klarere forestillinger og bevissthet om ens egen idé eller grunnform.[32] «Dannelse» er derfor ikke bare et særegent pedagogisk fenomen forbeholdt mennesket, men en prosess som gjennomsyrer hele naturen. Det er nettopp dette særegne dannelsesbegrepet hos Treschow som gjør at det blir en så tett identifikasjon mellom filosofi, naturfilosofi og pedagogikk i hans tenkning.

Treschow får frem sine synspunkter ved å kritisere Kant. Kant hadde en betydelig innflytelse i nordisk filosofi, men ifølge Lundestad er Treschow muligens den aller første i Norden som gir en *kritisk* fremstilling av hans filosofi.[33] I *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde: I Anledning af den Kantiske philosophie* er målet blant annet å utfordre den sentrale innsikten i Kants *Kritikk av den rene fornuft* om at vi ikke kan erkjenne tingene i seg selv, og at det dermed oppstår en uoverstigelig kløft mellom tro og fornuftens erkjennelse. Treschow vil i dette verket vise at vi kan ha kunnskap om tingene i seg selv *og* bevise Guds eksistens på samme tid. *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde* er et verk som står med én fot i en førmoderne tradisjon – i Gottfried Wilhelm Leibniz' (1646–1716) og Christian Wolffs (1679–1754) verden – der man mente å kunne bevise Guds eksistens gjennom selvevidente aksiomatiske påstander, og én fot i en moderne tradisjon hvor man har forlatt

31 Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen*, Første Bog, 30.

32 Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 495.

33 Erik Lundestad, *Norsk filosofi fra Ludvig Holberg til Anathon Aall* (Ravnetrykk, 1998), 70.

slike gudsbeviser. Treschow forsøker å slå to fluer i én smekk ved å refutere Kants filosofi *og* bevise Guds eksistens på samme tid. Siktemålet med dette er å unngå det «atheisteriets Afgrund»[34] som kantianismen representerer, og dermed å redde teologien som en rasjonell og systematisk lære.

Treschows oppgjør med Kant handler imidlertid om noe mer grunnleggende, nemlig hva filosofi dypest sett er. Som kjent oppsummerer Kant i *Kritikk av den rene fornuft* filosofiens spørretrang i følgende tre spørsmål: 1. Hva kan jeg vite? 2. Hva skal jeg gjøre? 3. Hva kan jeg håpe på?[35] For Kant blir det et markant skille mellom kunnskap og moral, ettersom spørsmål 1 (Hva kan jeg vite?) er atskilt fra spørsmål 2 (Hva skal jeg gjøre?). Videre blir det også et skille mellom kunnskap og (religiøs) tro, ettersom spørsmål 1 (Hva kan jeg vite?) også er atskilt fra spørsmål 3 (Hva kan jeg håpe på?). Ja, hele poenget med *Kritikk av den rene fornuft* er jo å trekke grenser for erkjennelsen, for å skille mellom gyldig filosofisk og vitenskapelig kunnskap og metafysikk. Kant mente med dette å ha funnet et sikkert fundament for filosofien og vitenskapen. Treschow ser dette annerledes. For ham representerer Kant en fornektelse av det egentlige filosofiske kunnskapsliv, av det åndelig-erotiske element i filosofien, av filosofien som visdomskjærlighet, av det som gjorde den til en støtte for vårt håp og vår anelse, til *consolatio*.[36] Treschows innvending mot Kant blir dermed at Kant stenger døren for et dannelsesbegrep som er metafysisk og naturfilosofisk fundert. Treschows syn på filosofi kommer frem i et sitat som fortjener å bli sitert i sin helhet:

> […] [Det] [er] en vigtig Deel af sand Lyksalighed at kjende Tingenes Aarsager, ei for nogen timelig Fordeels Skyld, men alene til Sindets Beroligelse, som Digteren siger: «Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, atque metus omnes et inexorabile fatum subjecit pedibus strepitumque Acherontis avari».Thi intet forstyrrer mere vor indvortes Fred end at vi i og udenfor os blive saa megen Modsigelse vaer. De Ting og de Egenskaber, som ere indviklede i denne Strid, kunde

34 Niels Treschow, *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde: I Anledning af den Kantiske Philosophie* (Gyldendal, 1794), 4.

35 Immanuel Kant, *Kritikk av den rene fornuft*, oversatt av Steinar Mathisen, Camilla Serck-Hanssen og Øystein Skar (Pax, 2005), A805/B833.

36 Winsnes, *Niels Treschow*, 55.

> vi ei tilintetgjøre; Godt og Ondt, Liv og Død, fornuftig Attraa og sandselig Tilbøielighed maae i samme Person idelig Afvexle, ja ofte staae ved Siden af hverandre, hænge paa det nøieste sammen; den grovere Materie maa ligesaa vel som de høiere aandelige Kræfter vedblive at være til og virke, skjøndt de synes at ligge i uophørlig Kamp. Det eneste Middel, vi have til at forene dem, er Kundskab om deres reale Grunde.[37]

I motsetning til hos Kant – og egentlig det meste av filosofien og vitenskapen etter ham – hevder Treschow at filosofisk og vitenskapelig kunnskap ikke bare består av deskriptive og rent konstaterende påstander, men også er oppdragende og dannende, ettersom kunnskapen kan gi «sand Lyksalighed» og bidra til «Sindets Beroligelse». Sitatet Treschow refererer til, er fra Vergils *Georgica* (Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, atque metus omnes et inexorabile fatum subjecit pedibus strepitumque Acherontis avari (Lykkelig er den som har vært i stand til å få kunnskap om tingenes årsaker og har underlagt seg all frykt og den ubønnhørlige skjebne, samt bruset fra Acheron[38]) (min oversettelse)). Med andre ord: For Treschow er ikke spørsmålet om kunnskap atskilt fra spørsmål om moral og om religiøst håp, ettersom «ei Hjertet alene, ogsaa Forstanden og Fornuften kreve Beroligelse».[3940] Når man innser at ting som tilsynelatende er motsetninger (Godt og Ondt, Liv og Død, fornuftig Attraa og sandselig Tilbøielighed), dypest sett ikke er det, men snarere «hænge paa det nøieste sammen», vil denne innsikten ifølge Treschow ha konsekvenser for ens moralske og religiøse liv. Denne erkjennelsen av tingenes egentlige årsaker, som leder til lykke eller beroligelse – som Vergil-sitatet peker på (Felix, qui potuit rerum cognoscere causas) – er *visdom*.[41] Treschow griper her tilbake

37 Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen*, Første Bog, 38–39.

38 Acheron er en elv i Hades.

39 Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen*, Første Bog, 96.

40 Som Treschow også sier et annet sted om filosofiens anliggende: «Thi da denne Videnskabs Hoved Øiemeed er at tilfredsstille ei aleene vor Videlyst, men tillige vor Naturs Haab og Længsel ved saadanne Spørgsmaales Besvarelse, som Erfarenhed umulig kan afgiøre» (Treschow, *Forsøg om Guds Tilværelse*, 45).

41 Winsnes, *Niels Treschow*, 144.

til den opprinnelige betydning av filosofi, som jo er *visdomskjærlighet* (*filos* betyr «kjærlighet» og *sofia* «visdom»).

Treschow er klar over at han med denne oppfatningen av filosofi er i utakt med sin samtid. Ifølge Treschow er «denne visdom […] kommet i miskreditt hos 'Ny-Europeerne'».[42] Treschow kritiserer derfor samtidens syn på politikk og vitenskap. I hans samtid kunne man spore frøene til tendenser som skulle bli særlig forsterket utover på 1800-tallet: både at vitenskapene løsriver seg fra filosofien og selvstendiggjør seg, og at staten gjennom vitenskap, statistikk, økonomi og byråkrati begynner å regulere og optimalisere levevilkårene for befolkningen (hva Foucault gjennom sitt forfatterskap kaller *biopolitikk*). Men ifølge Treschow er det en tett forbindelse mellom filosofi og vitenskap, ettersom de begge dypest sett er uttrykk for den samme erkjennelsestrang:

> Et slags Philosopheren har overalt været Videnskabs Begyndelse, og visselig ei denne empiriske, der nu af mange udgives for den eneste sunde, men meget mere hiin i sig indesluttede Grublen, der kalder Sindet tilbage fra fremmede Tings Betragtning til Selvanskuelse, fordi man dybt i sit eget Væsen alene kan finde det Lys, hvorved ogsaa alle andre Gjenstande bliver fuldkommen klare.[43]

En skulle derfor kanskje tro at Treschow stiller seg avvisende til empirisk vitenskap og eksperimentell forskning, men dette er langt fra tilfellet. Ettertiden har bedømt 1800-tallets naturfilosofi, slik den ble utviklet blant annet av Schelling, Steffens og Hegel, som et fantasifoster uten kontakt med den empiriske virkelighet. Saken er imidlertid at Treschow baserer sin naturfilosofi på erfaringsvitenskapen i langt større grad enn hva for eksempel Schelling gjør.[44] Om dette skriver Aall i sin filosofihistorie: «Paa en underlig maate arbeider hos Treschow spekulation sammen med empiriske argumenter fra naturstudiet».[45] Særlig i bind 2 av *Om Gud, Idee og Sandseverdenen* finner vi en veldig tett kobling mellom filosofi og naturvitenskapelige studier. I *Philosophiske Forsøg* … finner vi også at selv når filosofien trinn for trinn erkjenner virkelighetens

42 Winsnes, *Niels Treschow*, 144.

43 Treschow, sitert hos Winsnes, *Niels Treschow*, 145.

44 Christophersen, *Niels Treschow 1751–1833*, 234.

45 Aall, *Filosofien i Norden*, 108.

grunnleggende natur, vil den likevel være i overensstemmelse med empirisk vitenskap, ettersom «erfarenhet [vil] selv møte den [filosofien] på dette siste trinn».[46] Jeg oppfatter dette som at Treschow mener det *aldri* vil være noen konflikt mellom filosofi og vitenskap, ettersom filosofi som et metafysisk system hele tiden må utvikles i nær dialog med vitenskapene den hviler på.

Treschows identitetssystem er imidlertid ikke et fikst ferdig og avsluttet system. Én grunn er jo åpenbart at systemet hele tiden må forandre seg ettersom vitenskapene forandrer seg. En annen grunn er at innsikten om at alt grunnleggende sett er ett, er en innsikt som er vanskelig å gripe i ord, og som stadig må formuleres på ny. Treschow kaller det en «knute» som aldri egentlig kan «løses». Derfor beskjeftiger egentlig all filosofi seg med dette spørsmålet. Dette innebærer at det i filosofien egentlig er intet nytt under solen. Den har en slags tidløs kjerne som hele tiden må kontekstualiseres og anvendes på samfunnets skiftende karakter. Som Treschow skriver: «Philosophien, saavidt den er en Videnskab om de første Principer eller Grunde, kan egentlig intet nyt opfinde, undtagen i dens Anvendelse paa besynderlige, bekiendte eller ubekiendte, Gienstande.»[47] Treschow er derfor skeptisk til den moderne filosofis «originalitetsiver» og «nyhetssyke» og vil søke «Philosophiens ældre Mindesmerker tilraads».[48] Det er derfor en misforståelse å se på identitetssystemet som «Treschows» filosofi. Han er snarere en «ordnende Geist» som forvalter en gammel visdomsarv. Det betyr ikke at visdommen ligger rett foran føttene til alle og enhver. Det er snarere slik at sannheten stadig må erobres på nytt av det enkelte menneske.[49]

Med dette representerer Treschow et perspektiv som fastholder at antikkens filosofi var noe ganske annet enn den akademiske og teoretiske virksomheten vi anser den som i dag. Antikkens filosofi var opptatt av hvordan man skulle *leve*. Moderne tenkere som har tatt opp denne tråden i dag, er filologen Pierre Hadot[50] og filosofen Michel Foucault, sistnevnte særlig i sine

46 Treschow, *Forsøg om Guds Tilværelse*, 7.

47 Treschow, *Philosophiske Forsøg*, 5.

48 Treschow, sitert hos Winsnes, *Niels Treschow*, 63.

49 Winsnes, *Niels Treschow*, 70.

50 Se spesielt Pierre Hadot, *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault* (Oxford: Blackwell, 1995); Pierre Hadot, *What is Ancient Philosophy?* (Harvard University Press, 2002).

forelesninger ved *Collège de France*.[51] Ifølge dette perspektivet er det feil å se på antikkens filosofi som teorier som skal gi en nøytral *beskrivelse* av virkeligheten. Å betrakte filosofi som en detasjert, objektiv beskrivelse av verden gjør at filosofien består av en rekke inkompatible «teorier» som enten er virkelighetsfjerne eller raskt blir utdaterte. I beste fall blir de forløpere til dagens vitenskap, der man tenker at Demokrit representerer en primitiv utgave av dagens atomfysikk, eller at evolusjonsteorien har sine røtter i Anaximanders spekulasjoner.[52]

Men hvis man betrakter filosofi som en livsførsel bestående av en rekke typer øvelser, blir saken en annen. Til tross for at beskrivelsene av verden skiller seg, er målet imidlertid det samme, nemlig en livsførsel hvor man søker visdom. Da vil for eksempel vurderingen av Demokrits teori snarere kunne bli følgende: Hvis det er slik at verden bare består av atomer som kolliderer, hvordan påvirker da dette hverdagens mas og jag etter overfladisk glede? Som Nietzsche skriver om de greske filosofer: «[…] for i grunnen – hvis man åpner ørene sine en smule – sier de alle det samme».[53] Men hva er det da ved filosofiske innsikter som gjør at de er så vanskelige å gripe, og at de stadig må formuleres på nye og forskjellige måter? Hadot svarer på dette:

> There are some truths whose meaning will never be exhausted by the generations of man. It is not that they are difficult, on the contrary, they are often extremely simple. Yet for their meaning to be understood, these topics must be *lived*, and constantly re-experienced.[54]

Det filosofiske liv besto opprinnelig av en rekke forskjellige øvelser der man trente på å se – eller *kontemplere* – verden som en *tilskuer* (siden *theoria* som kjent faktisk betyr «tilskuer») fra et guddommelig eller evig perspektiv (*sub*

---

51 Se spesielt Michel Foucault, *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981–82* (Picador, 2005); Michel Foucault, *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France, 1982–1983*, red. Frédéric Gros (Palgrave Macmillan, 2010).

52 Lars Petter Storm Torjussen, «Foreningen av visdom og veltalenhet: Utkast til en universitetsdidaktikk gjennom en kritikk og videreføring av Skjervheims pedagogiske filosofi på bakgrunn av Arendt og Foucault» (doktoravhandling, Universitetet i Bergen, 2018), 2.

53 Friedrich Nietzsche, *Schopenhauer som oppdrager: Utidsmessige betraktninger*, oversatt av Lars Petter Storm Torjussen (Spartacus Forlag, 2013), 179.

54 Hadot, *Philosophy as a Way of Life*, 108.

specie aeternitatis).[55] Treschow griper an til dette når han hevder at mennesket er et kontemplativt dyr. Som vi nå skal se, representerer denne oppfatningen et ganske særegent syn på forholdet mellom menneske og natur.

Mennesket som det kontemplative dyr (animal contemplativum)

Treschows betoning av mennesket som det kontemplative dyr blir mest pregnant behandlet i en skoletale holdt i 1785, i perioden da han var rektor for latinskolen i Helsingør, kalt *Prolusio scholastica, qva hominem animal contemplativum esse, ex veterum scientia* (Skolastisk innledning til at mennesket er et kontemplativt dyr, utledet fra de gamles vitenskap)[56]. I denne talen representerer kontemplasjonen, eller den teoretiske fornuft, det som er det mest karakteristiske for mennesket, nemlig en evne til å fri seg fra det verdslige, praktiske og nyttige strev. Men mennesket står i en konstant fare for å glemme dette og miste blikket for det ideelle, og henfalle til materiell nytte og atspredelse. Det er interessant at det samme Vergil-sitatet (Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, atque metus omnes et inexorabile fatum subjecit pedibus strepitumque Acherontis avari) fra hans alderdomsverk *Om Gud, Idee og Sandseverdenen*, utgitt i 1832, året før Treschow døde, også pryder forsiden av den publiserte skoletalen. Dette indikerer at det å erkjenne tings årsaker gir sjelefred, er et tema som går igjen i hele hans forfatterskap.

Betegnelsen *animal contemplativum* på mennesket avslører at Treschow har en tvers igjennom naturalistisk oppfatning av mennesket – på samme måte som Aristoteles oppfatter mennesket som et «*dyr* med fornuft» (ζῷον λόγον ἔχον) [min uth.].[57] Det er nettopp på dette punktet at Treschow representerer et interessant brudd med et sentralt premiss for det meste av dagens pedagogiske tenkning, nemlig at det er et avgjørende skille mellom natur og kultur.

---

55 Torjussen, «Foreningen av visdom og veltalenhet».

56 Min oversettelse.

57 Aristoteles. *Politikk*. Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget, 2007. I, 2, 1253a9-10.

Vi forstår i dag dannelse hovedsakelig som *kultur*. Treschow aksepterer ikke dette skarpe skillet. Men hva betyr det at mennesket er et kontemplativt dyr? Begrepet kontemplasjon er tett forbundet med begrepet om visdom, både for Treschow og i antikkens filosofi for øvrig. Hos Aristoteles er visdom, eller *sofia*, en «intellektuell dyd som evner å fatte utgangspunktene for all vitenskapelig forståelse (episteme) og klokskap (fronesis), altså en sann oppfatning om forhold som er evige og uforanderlige».[58] *Theoria* er derfor den virksomheten som virkeliggjør visdommen (*sofia*).[59] Dette er en virkeliggjøring som må nedfelle seg i et *liv* (*bios*).[60] Det latinske *contemplatio* er videre en oversettelse av det greske *θεωρία* (*theoria*).

Det blir ofte betonet at kontemplasjon er en tilstand eller et fenomen som er vanskelig å beskrive i ord. Ifølge Arendt er filosofiens *sub specie aeternitatis* knyttet til en konkret erfaring av evighet, formulert i skolastikkens paradoksale begrep om *nunc stans*, «det stående nå».[61] Arendt refererer til Platons og Aristoteles' beskrivelse av denne erfaringen som «uutsigelig» (*arrheton*) eller «språkløs» (*aneu logou*).[62] Ifølge Winsnes kunne Treschow nettopp føle sin eksistens som en «'Flod der rinder ud i Evighedens Ocean' […] fordi han hadde noe tilfelles med *familia mysticorum*, visste om den avhengighet av det guddommelige, som er den mystiske fromhets kjerne».[63] Det er for øvrig en interessant parallellitet mellom idéen om evigheten i nået og den opprinnelige betydningen av *Bildung* (dannelse), slik begrepet ble formulert for første gang av den kristne mystikeren Mester Eckhart (ca. 1260 – ca. 1327). Ifølge Wetlesen består den mystiske henrykkelsen hos Eckhart i at mennesket blir formet av Guds bilde, som er et *intet*.[64] «Bildung» representerer da en tilintetgjørelse av selvet der man erfarer at man er evig og uendelig i betydningen tidløs og stedløs. Vi finner da også i *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske*

58 Rabbås i Aristoteles, *Den nikomakiske etikk*, oversatt av Øyvind Rabbås og Anfinn Stigen (Bokklubben Dagens Bøker, 1999), 232.

59 Rabbås i Aristoteles, *Den nikomakiske etikk*, 233.

60 Torjussen, «Foreningen av visdom og veltalenhet», 97.

61 Hannah Arendt, *Vita activa: det virksomme liv*, oversatt av Christian Janss (Pax, 2012), 39.

62 Arendt, *Vita activa*, 39.

63 Treschow, sitert hos Winsnes, *Niels Treschow*, 51.

64 Jon Wetlesen, «Mester Eckharts vei til indre frihet», i *Å bli den du er: Perspektiver på menneskets frihet*, av Mester Eckhart, oversatt og med innledning og noter av Jon Wetlesen (Aschehoug, 2005).

Grunde at selv om Gud er grunnlaget for all fornuft og for verdens intelligibilitet, så unndrar likevel Guds vesen seg menneskets erkjennelse: «Vi kiende vel Sandheden selv, men tidt er Glandsen deraf blindende for vor Øie. Her ere da rimeligvils de sidste Grendse satte for den mennestelige Forstand. Her svinde Lyset, og uden for er idel Mørke».[65] Det er imidlertid en gjennomgående kritikk av «mystikk» og «svermeri» gjennom Treschows skrifter, da hovedsakelig kritikk av Schellings såkalte intellektuelle intuisjon. Likevel er det mye som taler for at Treschows tekster ikke bare er en serie påstander som registreres av et kjølig intellekt, men at de krever en innsats og en endring hos leseren for å forstås på riktig måte. Jeg mener derfor at det er rimelig å forstå Treschows tekster som en type filosofisk *øvelse*. Som Winsnes skriver: «Treschow taler aldri om noen erkjennelse av det oversanselige gjennom ekstasen, men derimot at den er betinget av en innvortes disiplin, øvelse eller samling. Fremfor alt må man kunne være 'stille'. Evnen til stillhet er summen av hans praktiske erkjennelseslære».[66]

Avslutning

Som vi har sett i dette kapitlet, har Treschow en særegen oppfatning av filosofi som visdomskjærlighet der det er en intim forbindelse ikke bare mellom filosofi og vitenskap, men også mellom filosofi og pedagogikk, ettersom hele hans tenkning kan sies å utgjøre et «omfattende pedagogisk system». Av denne grunn har vi først gått gjennom Treschows oppfatning av forholdet mellom pedagogikk og filosofi, før vi har tatt for oss hans syn på forholdet mellom menneske og natur. Treschow er en førmoderne tenker, og både filosofien og vitenskapen har endret seg betraktelig siden hans tid. Dette behøver imidlertid ikke bety at hans tenkning er avleggs; den kan snarere åpne opp nye meningshorisonter, ettersom han tenker på tvers av de skillene vi i dag anser for selvsagte og naturlige, det være seg skillet mellom filosofi

65 Treschow, *Forsøg om Guds Tilværelse*, 112.

66 Winsnes, *Niels Treschow*, 52.

og vitenskap eller mellom filosofi og pedagogikk. Videre bør en filosofisk tenker aldri vurderes ut fra *svarene* som gis, men *spørsmålene* som stilles. I denne henseende kan en filosofi ha aktualitet til tross for at det teologiske verdensbildet eller den naturvitenskapelige forskningen naturfilosofien baserer seg på, er blitt forlatt, ettersom vi må reformulere hvordan vi i dag vil svare på spørsmålene den stiller.

Treschows har interessante innsikter å komme med når det gjelder forholdet mellom filosofi og vitenskap. Han gjør oss oppmerksomme på det faktum at til tross for vitenskapenes utdifferensiering og fagspesialisering – en utvikling som har kommet mye lengre i dag enn i Treschows dager – kan en likevel stille spørsmål ved om vi *forstår* naturen og vår plass i denne noe bedre i dag, i en tid hvor «handelsånden» og vitenskapen som en «materialsamling» definitivt ikke er blitt mindre. Er det et uhørt krav at filosofi og vitenskap skal kunne medføre en form for *visdom*, og hvordan ville en (natur)filosofi som er i tett vekselvirkning med empirisk vitenskap i dag sett ut?

Treschows dannelsesbegrep representerer snarere et syn der både menneske og natur gjennomgår beslektede dannelsesprosesser. Videre gjør Treschow oss oppmerksomme på at når pedagogikk utspaltes som et eget fagfelt, løsrives de pedagogiske og didaktiske problemstillingene fra fagkunnskapen som sådan. Dermed oppstår også idéen om at ulike fagdisipliner representerer isolerte, selvtilstrekkelige og selvlegitimerende kunnskapsfelt. Dette kan gjøre oss fremmedgjorte for hvilke spørsmål som ligger til grunn for vår utforskning av naturen, eller hvilket helhetsbilde som ligger til grunn for vår oppdragelse og dannelse av mennesket.

Dette betyr ikke at pedagogikk ikke har eksistensberettigelse som eget fag. Det betyr snarere at pedagogikk – i likhet med filosofi – er noe mer og viktigere enn et fag blant andre fag, siden de begge tar opp spørsmål som angår mennesket i den mest grunnleggende forstand. En ting som imidlertid alltid vil ha gyldighet i Treschows tenkning, er at mennesket søker – til tross for et tilsynelatende mangfold – å erkjenne tingenes dypeste årsaker og grunnleggende enhet, og at «ei Hjertet alene, ogsaa Forstanden og Fornuften kreve Beroligelse».[67]

67 Treschow, *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen*, Første Bog, 96.

Referanser

Arendt, Hannah. *Vita activa: det virksomme liv*. Oversatt av Christian Janss. Oslo: Pax, 2012.

Aristoteles. *Den nikomakiske etikk*. Oversatt av Øyvind Rabbås og Anfinn Stigen. Oslo: Bokklubben dagens bøker, 1999.

Aristoteles. *Politikk*. Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget, 2007.

Christophersen, Halfdan Olaus. *Niels Treschow 1751–1833: En tenker mellom to tidsaldre*. Oslo: Grøndahl, 1977.

Dahl, Helge. *Niels Treschow: En pedagogisk tenker*. Oslo: Universitetsforlaget, 1965.

Eckhart, Mester. *Å bli den du er: perspektiver på menneskets frihet*. Oversatt og med innledning og noter av Jon Wetlesen. Oslo: Aschehoug, 2005.

Foucault, Michel. *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France, 1982–1983*. Redigert av Frédéric Gros. London: Palgrave Macmillan, 2010.

Foucault, Michel. *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981–82*. New York: Picador, 2005.

Habermas, Jürgen. *Vitenskap som ideologi*. Oslo: Gyldendal, 1974.

Hadot, Pierre. *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*. Oxford: Blackwell, 1995.

Hadot, Pierre. *What Is Ancient Philosophy?* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002.

Kant, Immanuel. *Kritikk av den rene fornuft*. Oversatt av Steinar Mathisen, Camilla Serck-Hanssen og Øystein Skar. Oslo: Pax, 2005.

Lundestad, Erik. *Norsk filosofi fra Ludvig Holberg til Anathon Aall*. Tromsø: Ravnetrykk, 1998.

Niethammer, Friedrich Immanuel. *Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unsrer Zeit*. Jena: Frommann, 1808.

Nietzsche, Friedrich. *Schopenhauer som oppdrager: Utidsmessige betraktninger*. Oversatt av Lars Petter Storm Torjussen. Oslo: Spartacus Forlag, 2013.

Rabbås, Øyvind. «Begrepsforklaringer». I *Den nikomakiske etikk*, av Aristoteles, oversatt av Øyvind Rabbås og Anfinn Stigen. Oslo: Bokklubben dagens bøker, 1999.

Sigmund, Einar. *Filantropinismens indflydelse paa den lærde skole i Norge*. Oslo: Cammermeyers Boghandel, 1916.

Torjussen, Lars Petter Storm. «Foreningen av visdom og veltalenhet: Utkast til en universitetsdidaktikk gjennom en kritikk og videreføring av Skjervheims pedagogiske filosofi på bakgrunn av Arendt og Foucault». Doktoravhandling, Universitetet i Bergen, Bergen, 2018.

Treschow, Niels. *Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde: I Anledning af den Kantiske Philosophie*. København: Gyldendal, 1794.

Treschow, Niels. *Lovgivnings-Principier, eller Om Staten i Forhold til Religion, Sæder og Cultur*. Christiania: Chr. Grøndahl, 1820.

Treschow, Niels. *Moral for Folk og Stat*. København: Fr. Brummers Forlag, 1811.

Treschow, Niels. *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste: Et philosophisk Testament, tilligemed Forfatterens Levnet som Fortale*. Første Bog. Christiania: Chr. Grøndahl, 1831.

Treschow, Niels. *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste: Et philosophisk Testament, tilligemed Forfatterens Levnet som Fortale*. Anden Bog. Christiania: Chr. Grøndahl, 1831.

Treschow, Niels. *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste: Et philosophisk Testament, tilligemed Forfatterens Levnet som Fortale*. Tredie Bog. Christiania: Chr. Grøndahl, 1832.

Treschow, Niels. *Philosophiske Forsøg*. København: Fr. Brummers Forlag, 1805.

Treschow, Niels. *Prolusio scholastica, qva hominem animal contemplativum esse, ex veterum scientia*. Helsingør: Excudebat Nicolaus Möller, 1785.

Wetlesen, Jon. «Mester Eckharts vei til indre frihet». I *Å bli den du er: Perspektiver på menneskets frihet*, av Mester Eckhart, oversatt og med innledning og noter av Jon Wetlesen. Oslo: Aschehoug, 2005.

Winsnes, Andreas Hofgaard. *Niels Treschow: En opdrager til menneskelighet*. Oslo: Aschehoug, 1927.

Aall, Anathon. *Filosofien i Norden: Til oplysning om den nyere tænknings og videnskaps historie i Sverige og Finland, Danmark og Norge*. Christiania: Dybwad, 1919.

Del 2

Fremtiden for nordisk utdanning